

Dr. Nurcan DEMİRTAŞ

**İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı**

**ELEKTRONİK BELGELER
ÜZERİNDE KEŞİF**

**FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL**

2024

Mayıs 2024

ISBN: 978-975-368-989-2

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 48596

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com
bilgi@filizkitabevi.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 48596

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılmaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Elektronik Belgeler Üzerinde Keşif başlığını taşıyan bu çalışma Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Programında doktora tezi olarak savunularak oybirliğiyle kabul görmüş ve elinizde bulunan bu yayına dönüşmüştür. Bu çalışmanın her adımında emeği geçen değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komitemde yer alarak, bu çalışmanın tez konum olarak belirlenmesi de dahil olmak üzere, her satırda kıymetli dokunuşları bulunan, yıllar içinde değerli katkılarını esirgemeyerek benimle görüş ve önerilerini paylaşan ve tezin son halini bulmasını sağlayan kıymetli hocalarım sayın Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e ve sayın Prof. Dr. Hülya Taş Korkmaz'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisiyle aynı kürsüde çalışıyor olmaktan ötürü onur duyduğum değerli hocam sayın Prof. Dr. Oğuz Atalay'a destekleri, kıymetli yönlendirmeleri ve tez jürimde yer alarak beni onurlandırdığı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Sayın hocalarım Prof. Dr. Mehmet Erdem'e, Doç. Dr. Nur Bolayır'a ve Doç. Dr. Cemil Simil'e de kıymetli katkıları için çok teşekkür ederim.

Asistanlığını yapmaktan onur duyduğum, desteklerini hiç esirgememiş olan ve üzerimde büyük emekleri bulunan değerli hocam sayın Prof. Dr. Selçuk Öztekin'e ayrı ve özel bir teşekkürü borç bilirim. Ayrıca kıymetli hocalarım sayın Prof. Dr. Ali Cem Budak, sayın Prof. Dr. Müjgan Tunç Yücel, sayın Prof. Dr. Serdar Kale, sayın Prof. Dr. Murat Atalı, sayın Prof. Dr. Cenk Akil ve sayın Doç. Dr. Derya Keskinci'ye de katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Bu vesileyle görev aldığım fakültede birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum ve kıymetli yönlendirmeleriyle yolumu bulmama yardımcı olan sayın Prof. Dr. Haluk Nami Nomer'e teşekkürlerimi sunmak

isterim. Ayrıca fakültemizin dekanı sayın Prof. Dr. Vahit Doğan'a da destekleri için teŖekkürlerimi ifade etmek isterim.

Yıllar süren tez çalışmalarımda başından sonuna kadar sabrını ve desteğini hiç esirgemeyen, her dokunuşuyla bu çalışmayı bambaşka bir noktaya taşıyan ve üzerimdeki emekleri bu tezin çok ötesine uzanan çok kıymetli tez danışmanım sayın Prof. Dr. Güray Erdönmez'e sonsuz minnet duygularımı ifade etmek isterim. Kendisiyle tez yazabilmiş olmanın ne büyük bir şans ve ne derece değerli bir imkan olduğunu her geçen gün daha iyi görüyor ve kendisine sonsuz teŖekkürlerimi sunuyorum. Bu teze ilişkin araştırmaların büyük bir kısmı; Max Planck Uluslararası Karşılaştırmalı Özel Hukuk Enstitüsünde, İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Enstitüsünde, Hamburg ve Lozan Üniversiteleri Hukuk Fakültelerinde tamamlanmıştır. Bunun dışında kalan araştırmalarda ise özellikle desteğini gördüğüm Galatasaray Üniversitesi Kütüphane yönetimine de teŖekkür etmek isterim.

Sevgili aileme sunmayı arzu ettiğim teŖekkürü satırlara sığdıramam mümkün olmasa da çok kıymetli annem ve babama her şey için minnettarım. Son olarak kitabın basısı konusunda destek veren ve basıyı en iyi şekilde gerçekleştiren sayın Oğuzhan Oruç'a teŖekkür eder, bu çalışmanın literatüre ve ilgili olan araştırmacılara faydalı olmasını dilerim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR	XIX
ÖZET	1
GİRİŞ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KEŞİF KURUMUNA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR VE KEŞFİN ELEKTRONİK BELGELERLE İLİŞKİSİ

I. KEŞİF KAVRAMI	13
A. Genel Olarak.....	13
B. Dar Anlamda ve Geniş Anlamda Keşif Kavramı	19
1. Dar Anlamda Keşif Kavramı.....	19
2. Geniş Anlamda Keşif Kavramı	20
II. KEŞFİN HUKUKİ NİTELİĞİ, AMACI ve KONUSU	23
A. Keşfin Hukuki Niteliği	23
1. Keşfin Delil Niteliği	23
2. Keşfin Hukuki İşlem Niteliği	25
B. Keşfin Amacı ve Keşfin Konusu	28
III. KEŞİF DELİLİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ	30
A. Hâkimin Duyusal Algısı	30
1. Genel Olarak.....	30
a. Görme	32

b. Duyma	37
c. Dokunma	38
d. Koku ve Tat Alma	40
2. Yargılama Esnasında Duyusal Algılama.....	41
B. Hâkimin Duyusal Algısının Doğrudan Doğruya Olması.....	43
C. Keşfin Bizzat Hâkim Tarafından Gerçekleştirilmesi.....	44
IV. KEŞFİN MEDENÎ USÛL HUKUKUNA HAKİM OLAN İLKELERLE İLİŞKİSİ.....	45
A. Keşif Kavramının Usûl Ekonomisi İlkesiyle İlişkisi.....	45
B. Keşif Kavramının Doğrudanlık İlkesiyle İlişkisi.....	48
C. Keşif Kavramının Taraflarca Getirilme ve Re'sen Araştırma İlkeleriyle İlişkisi	55
1. Keşif Kavramı ve Taraflarca Getirilme İlkesi	55
2. Keşif Kavramı ve Re'sen Araştırma İlkesi.....	58
D. Keşif Kavramının Delillerin Hâkim Tarafından Serbestçe Değerlendirilmesi İlkesiyle İlişkisi	61
V. KEŞFİN KONUSU VE KEŞİF KONUSU OLARAK ELEKTRONİK BELGELER.....	63
A. Klasik Keşif Malzemeleri.....	63
B. Klasik Olmayan Keşif Malzemeleri	69
C. Klasik Olmayan Keşif Malzemesi Olarak Elektronik Belgelerin Hâkim Tarafından Keşif Yoluyla İncelenmesi	73
1. Genel Olarak.....	73
2. Alman ve İsviçre Hukuklarında Keşif Deliline ve Elektronik Belgelerin Keşif Yoluyla İncelenmesine Genel Bir Bakış	74
a. Alman Hukukunda.....	74
i. Genel Olarak Keşif.....	74
ii. Alman Medenî Usûl Kanununun Hükümlerine Göre Elektronik Belgeler Üzerinde Keşif.....	76
b. İsviçre Hukukunda	79

3. Elektronik Belgeler Üzerinde Keşfe Temel Oluşturan Yaklaşımlar.....	86
a. Fiziksel Gereklilik	86
b. Gerçeğe Ulaşma ve Adalete Erişme Gayesi	90
c. Nesnel Araçların Kullanımı	94
d. Bilişimin Doğrudanlığı (Bilişim Yargısı/Bilişim Hâkimliği – <i>Richter für Informatik</i>)	97
e. Hâkimin Elektronik Algısı.....	100

İKİNCİ BÖLÜM

ELEKTRONİK ORTAM, DİJİTAL VERİ İLE ELEKTRONİK BELGE KAVRAMLARININ İNCELENMESİ VE KEŞFE ELVERİŞLİLİK BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI

I. ÜST KAVRAM OLARAK ELEKTRONİK ORTAM, BİLGİ TAŞIYICI, ELEKTRONİK VERİ KAVRAMLARI VE BU KAVRAMLARIN KEŞFE ELVERİŞLİLİK BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI	103
A. Elektronik Ortam Kavramı ve Elektronik Ortam Çeşitleri.....	103
1. Elektronik Ortam Kavramı	103
2. Elektronik Ortam Çeşitleri	105
a. Çevrimiçi Olmayan Elektronik Ortam	105
b. Çevrimiçi Elektronik Ortam	106
i. Genel Ağ – İnternet Ortamı	107
ii. Bulut Bilişim Ortamı	109
B. Veri Taşıyıcı	114
1. Genel Olarak.....	114
2. Delil Kaynağı Olabilecek Başlıca Elektronik Bilgi Taşıyıcıları	116

a. Bilgisayar.....	116
b. Sabit Disk, Harici Disk, Flaş Disk, Hafıza Kartı, CD ve Disket	118
c. Kamera Aygıtı ve Fotoğraf Makinesi	120
d. Yazıcı, Fotokopi Makinesi ve Faks Makinesi	122
e. Mobil Telefon	126
f. Oyun Konsolu	131
g. Akıllı Televizyon, Akıllı Saat vb. Cihazlar	137
C. Dijital Veri	138
1. Teknik Anlamda Dijital Veri Kavramı.....	138
2. Yapılandırılmamış Veri.....	143
a. İletişim Verileri.....	144
b. Kullanıcı Dosyaları.....	145
c. Üst Veri.....	145
3. Yapısal Veri (İşlem Verileri).....	146
D. Elektronik Veriler Açısından Orijinal ve Suret Kavramlarının Önemi.....	147
E. Keşfe Elverişlilik Bakımından Elektronik Verilerin Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi	159
1. Verinin Çeşidine ve İspat Gücüne Göre Yapılan Ayrımlar ...	159
a. Genel Olarak.....	159
b. İspat Gücüne Göre Yapılan Ayrımlar	159
c. Verinin Çeşidine Göre Yapılan Ayrımlar.....	164
2. Verinin Düşünce İçerikli Olup Olmamasına Göre Yapılan Ayrımlar.....	169
3. Verinin Kayıt Altına Alınma Şekline Göre Yapılan Ayrımlar.....	174
II. ELEKTRONİK BELGE KAVRAMI VE ELEKTRONİK BELGEDE İMZA UNSURU İLE KEŞFİN İLİŞKİSİ	178
A. Belge Kavramı.....	178

1. Belgenin Tanımı	178
2. Elektronik Belgenin Tanımı	181
B. Elektronik İmza ve Elektronik İmzalı Belge Kavramları	185
1. Geleneksel İmza ve Elektronik İmza Kavramları	185
a. Geleneksel İmza Kavramı ve İmzanın İşlevi.....	185
i. Geleneksel İmza Kavramı.....	185
ii. İmzanın İşlevi.....	186
b. Elektronik İmza Kavramı ve Elektronik İmzanın İşlevi.....	187
i. Elektronik İmza Kavramı.....	187
ii. Elektronik İmzanın İşlevi.....	189
2. Elektronik İmzalı Belge Kavramı.....	192
C. Elektronik İmza Çeşitleri	195
1. Güvenli Olmayan (Basit) Elektronik İmza.....	195
a. Genel Olarak	195
b. Elle Atılan İmzanın Bilgisayar Ortamında Taranmasıyla Oluşturulan Elektronik İmza	197
c. Doğrudan Bilgisayar Ekranına Elle Atılabilen Elektronik İmza	198
d. Biyometrik İmza.....	199
e. Dijital (Sayısal) İmza.....	200
i. Genel Olarak	200
ii. Öz Değer	204
iii. Zaman Damgası	206
iv. Elektronik Sertifika Hizmet Sağlayıcısı.....	207
2. Gelişmiş Elektronik İmza	212
3. Güvenli Elektronik İmza	216
a. Güvenli Elektronik İmzanın İspat Hukuku Açısından Önemi	216
b. Güvenli Elektronik İmzanın Hâkim Tarafından Re'sen İncelenmesi.....	218

c. eIDAS Yönetmeliği Kapsamında Güvenli Elektronik İmzanın Elektronik Güvenlik ve Kimliklendirmeye İlgili Öne Çıkan Özellikleri.....	220
4. Sertifikaya Dayanan Elektronik İmza	226
III. KEŞFİN KONUSU OLABİLECEK BAŞLICA ELEKTRONİK BELGE ÇEŞİTLERİ	228
A. Genel Olarak.....	228
B. Elektronik Senet.....	229
1. Genel Olarak.....	229
2. Senette Bulunması Gereken Özellikler Bakımından Elektronik Belgelerin Değerlendirilmesi ve Bu Özelliklerin Keşif Yoluyla İncelemesi	235
a. Cisim Bulma Özelliği	235
b. Yazılı Olma Özelliği	237
c. İrade Açıklaması.....	239
d. İmza Özelliği	240
C. Resmi Elektronik Belge	244
D. Özel Elektronik Belge	248
1. Genel Olarak.....	248
2. Bankaların Tuttuğu Elektronik Kayıtlar	249
3. Elektronik Ortamda Tutulan Ticari Kayıtlar	256
E. Elektronik Sözleşmeler	262
1. Genel Olarak.....	262
2. Elektronik Sözleşmelerin Bir Türü Olarak Akıllı Sözleşmeler.....	268
3. Blockchain Teknolojisine Dayanan Sözleşme ve İşlemler	270
F. Üzerinde Keşif Yapılabilecek Elektronik Belgelerin Başlıca Kullanım Alanları	274
1. Elektronik Ödeme Sistemleri, Elektronik Ticaret ve Bunlara İlişkin Elektronik Kayıtlar	274

2. İnternet, Elektronik Posta ve Diğer Elektronik Haberleşme Araçları	284
a. Genel Olarak.....	284
b. Adli Hizmetlerde Mahkeme ve Taraflar Arasındaki İletişimde Elektronik Postanın Kullanılması.....	287
c. Adresin Bilinebilirliği Kriteri	289
3. Sosyal Medya ve Eğlence, Müzik, Oyun Platformları	292
a. Sosyal Medya ve Dijital Eğlence – TV Platformları	292
b. Dijital Müzik Platformları	294
4. EBYS (Elektronik Belge Yönetim Sistemleri) ve Kayıtları...	297
5. Elektronik Adli İletişim Sistemleri.....	298
a. Genel Olarak	298
b. SEGBİS (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) ve Kayıtları	300
c. UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) ve Kayıtları	303

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELEKTRONİK BELGELER ÜZERİNDE KEŞİFTE HÂKİMİN YARDIM ALMASI, ELEKTRONİK VERİ KEŞFİNİN TÜRLERİ VE İCRASINA İLİŞKİN BAZI ÖZELLİKLER

I. ELEKTRONİK BELGELER ÜZERİNDE KEŞİF	307
A. Keşfin Hâkim Tarafından Gerçekleştirilmesi.....	307
1. Keşfin Karakteristik Özelliği Olan Hâkimin Doğrudan Algısı	307
2. Elektronik Belge Üzerinde Teknik Yardım Gerektirmeyen Keşif İncelemesi	309
3. Elektronik Belge Üzerinde Teknik Yardıma İhtiyaç Duyulan Keşif İncelemesi	313

B. Elektronik Belge Üzerinde Keşfin Hâkim Tarafından Yardım Almak Suretiyle Gerçekleştirilmesi	314
1. Genel Olarak.....	314
2. Bilirkişi.....	317
a. Elektronik Belgeler Bakımından Bilirkişi İncelemesinin Rolü ve Önemi	317
b. Elektronik Belgelerin İncelenmesinde Bilirkişi Deliline Başvurmanın Bir Zorunluluk Olmaması	322
c. Elektronik Belgeler Üzerinde Keşif ve Bilirkişi İncelemesinin Birlikte Yapılması	326
d. (Elektronik Belgeler Üzerinde) Keşfe Başvurulmaksızın Yalnızca Bilirkişi İncelemesi Yapılması.....	332
e. Bilirkişi İncelemesinin Hâkim Tarafından Değerlendirilmesi	336
3. Keşif Yardımcıları	340
a. Hâkim Yardımcılığı.....	340
i. Türk Hukukunda Hâkim Yardımcılığının Bir Kurum Olarak Kabul Edilmesi	340
ii. Yapay Zekâ Uygulamaları Bağlamında Hâkim Yardımcısı.....	344
iii. Delil Keşfi (<i>Special Master</i>) Hâkim Yardımcısı	347
b. Keşif Yardımcıları	348
i. Genel Olarak	348
ii. Fiziki Keşif Yardımcıları	350
(1) Görsel Keşif Aracılığı (Augenscheinsmittler), Oküler Keşif Yardımcılığı Kavramı ve Keşifte Soyut-Somut Yardım Ayrımı	350
(2) Nesnel Keşif Yardımcıları	355
(3) Fiziki/Teknik Yardımcıların Kullanımı	358
(4) Keşif Yardımcılarının Doğrudanlık Bakımından İzin Verilen Uygulama Alanları	361

iii. Keşif Yardımcısı Olan Kişiler (Keşif İncelemesinde Diğer Kişilerin Yardımı).....	365
(1) Keşif Yardımcısı.....	365
(2) Bilirkişi	371
(3) Taraf Keşif Yardımcılığı.....	371
(4) Uzman Görüşü için Başvurulan Uzman Kişiler	374
iv. Tele-Keşif.....	377
v. Keşif İncelemesinde Kişi ve Araçların Yardımında İmkânsızlık Yaklaşımları.....	380
(1) Genel Olarak.....	380
(2) Keşfin Bir Başka Hâkime Bırakılması ve İmkânsızlık Yaklaşımı İlişkisi.....	380
(3) Fiili (Teknik – Fiziki) imkânsızlık Olarak Görülen Haller	382
(4) Yasal İmkânsızlık Olarak Görülen Haller	384
vi. Bilirkişi ve Keşif Yardımcıları İlişkisi.....	387
(1) Genel Olarak.....	387
(2) Bilirkişi ve Keşif Aracısının Tek Kişide Birleşmesi	389
(3) Keşif Yardımcısı için Uygulanabilecek Kurallar ve Bu Kuralların Amacını Aşacak Şekilde Kullanılmaması	391
vii. Keşif Yardımcılığının Türk Hukukundaki Bir Görünümü Olarak Anayasa Mahkemesi Raportör Hâkimlerinin Keşif Yapma Yetkisi Örneği	395
C. Teknik Kayıtlar Üzerinde Keşif.....	397
1. Yeni Nesil Keşif Malzemeleri Üzerinde Keşif ve Keşif İkameleri.....	397
a. Genel Olarak.....	397
b. Teknik Kayıtlar Üzerinde Keşif Kavramı ve Düşünce İçeriğinin Önemi	398
i. Genel Olarak	398

ii. (Belge Tanımı Bağlamında) Teknik Kayıtların Ele Alınması ve Keşif Deliliyle Bağlantısı	398
iii. Keşif İkamesi veya Keşif İkame Nesneleri.....	402
c. Belge ve Keşif İncelemeleri Arasındaki Sıkı İlişki Çerçevesinde Keşif İkamelerinin Keşif Malzemesi Vasfının Değerlendirilmesi.....	405
i. Genel Olarak	405
ii. Belgenin Düşünce İçerikli Olup Olmamasının Keşif Bakımından Ortaya Çıkarabileceği (Teknik) Özellikler.....	407
iii. Gerçek Yeni Keşif Nesnesi Olarak Kabul Edilen Düşünce İçerikli Veriler.....	409
2. Düşünce İçerikli Olmayan Teknik Kayıtlar	412
a. Genel Olarak.....	412
b. Düşünce İçeriği Olmayan Veri ve Bu Verinin Algılanması.	413
3. Klasik Keşif Malzemesinden Elde Edilen Teknik Kayıtlar Üzerinde Keşif.....	415
a. Genel Olarak.....	415
b. Teknik Kayıtların İncelenmesinde İmkânsızlık ve Benzeri Yaklaşımlar ile Elektronik Veri Keşfi için Teknik Donanımın Gerekliliği.....	418
c. Keşif Nesnelere Elde Edilen Kayıtlar Üzerinde Keşfin Öne Çıkan Özellikleri	422
d. Keşif ve Belgeye Alternatif Olarak Bağımsız Nesnelere Yaklaşımı ve Bu Yaklaşımın Değerlendirilmesi.....	425
4. Özel Olarak Görüntü, Ses vb. Verilerin Taşıyıcıları Üzerinde Keşfe İlişkin Bazı Durumlar.....	430
a. Genel Olarak	430
b. Sık Rastlanan Bir Uygulama Örneği Olarak Dashcam Keşfi	435
c. Veri Taşıyıcıları Üzerinde Keşifte Bazı Özel Durumlar	438
i. Genel Olarak	438

ii. Manyetik, Optik veya Dijital Nesnelerin Keşfine Dair Bazı Özellikler	439
5. Bir Elektronik Verinin Kopyası (Sureti) Üzerinde Keşif	443
a. Genel Olarak	443
b. Replikalar	446
D. Analog Keşif Malzemeleri Üzerinde Keşif	451
1. Genel Olarak	451
2. Düşünce İçerikli Diğer Teknik Kayıtlar ve Analog Keşif İlişkisi	452
3. Keşif Kurallarının Doğrudan Uygulanabilirliği	455
4. Keşif Kuralları Bakımından Boşluk Olduğu Düşüncesi ve Kıyas Önerisi	457
E. Elektronik Belgeler Bakımından Keşif Sırasında Temsili Uygulamanın Mümkün Olup Olmadığının İncelenmesi.....	459
F. Elektronik Belgeler Bakımından Somutlaştırma Yükü ve Keşif İlişkisi.....	463
II. ELEKTRONİK BELGELER ÜZERİNDE KEŞFİN İCRASINA İLİŞKİN BAZI DURUMLARIN İNCELENMESİ.....	473
A. Genel Olarak.....	473
B. Keşif Kararı	474
1. Genel Olarak.....	474
2. Elektronik Veri Üzerinde Keşif Kararına İlişkin Bazı Özellikler	475
3. Delil Tespitinde Keşif Kararı	478
C. Keşfe Hazırlık İşlemleri.....	482
D. Keşfin Yeri	487
1. Mahkeme Salonunda Yapılan Keşif.....	487
2. Mahkeme Salonu Dışında Yapılan Keşif	489
E. Keşif Gerçekleştirilirken Hazır Bulunabilecek Kişiler	493
F. İstinabe Yolu ile Keşif	498

G. Keşif Tutanağı	500
H. Keşif Esnasında Ses ve Görüntü Kaydı Alınması	505
I. Elektronik Belgeler Bakımından İbraz ve Keşfe Katlanma Zorunluluğu.....	509
1. Elektronik Belgeler Bakımından İbraz Mecburiyeti	509
2. Elektronik Belgeler Bakımından Keşfe Katlanma Zorunluluğu	517
a. Taraflar Bakımından Keşfe Katlanma Zorunluluğu	517
b. Üçüncü Kişiler Bakımından Keşfe Katlanma Yükümlülüğü.....	523
J. Elektronik Belgelerin Delil Başlangıcı Niteliği ve Keşif İlişkisi.....	527
III. ELEKTRONİK KEŞİF (E-KEŞİF) VE DİJİTAL KEŞİF	536
A. Genel Olarak.....	536
B. Elektronik Keşif Kavramını Klasik Keşif Kavramından Ayıran Özellikler.....	540
C. Elektronik Keşif ve Metadata (Yardımcı Veri) Keşfi.....	546
D. Multidisipliner Bir Kurum Olarak Adli Bilişim ve Elektronik Keşif İlişkisi	552
1. Genel Olarak.....	552
2. Bilişim ve Teknoloji Hukuku ile Elektronik Keşif Kavramlarının Özel Hukukla İlişkisi.....	554
E. Elektronik Belgelerde Delil Zinciri ve Delil Güvenliği Kavramları	559
F. Elektronik Keşif - Dijital Keşif Kavramlarının Kullanıldığı Başlıca Alanlar Olarak Rekabet Hukuku ve Ceza Hukuku Örnekleri	563
1. Rekabet Hukuku Bakımından Elektronik Keşif.....	563
a. Genel Olarak.....	563
b. Rekabet Kurumu Faaliyetlerinin ve Kurul Kararlarının Niteliği.....	565

i. Genel Olarak	565
ii. Rekabet Hukuku Soruşturmalarının “Quasi Judicial” (Yargı Benzeri) Niteliği	567
c. Rekabet Hukukunda Elektronik Yazışmalara El Konulması Yetkisi ve Bu Yetkinin Hukuki Niteliği.....	570
d. Rekabet Kurumu Tarafından Yürütölen Soruşturmalarda Özel Olarak Elektronik Deliller ve Dijital Keşif.....	573
e. (Hukuk Muhakemeleri Kanunu Bakımından) Rekabet Kurumu Tarafından İncelenen Elektronik Yazışmaların Delil Değeri	577
2. Ceza Yargılaması Bakımından Elektronik Keşif	581
G. Belge Keşfi ve Adli Refleks Kavramları	593
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	599
KAYNAKÇA	619

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABA	: American Bar Association (Amerikan Barolar Birliği)
ABD	: Ankara Barosu Dergisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AcP	: Archiv für die civilistische Praxis
AHD	: Anayasa Hukuku Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AJP	: Aktuelle Juristische Praxis
ALI	: American Law Institute
AöR	: Archiv des öffentlichen Rechts
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi
ARPA	:Advanced Research Project Agency
Art	: Artikel
Aşa.	: Aşağı
ATAD	: Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
ATM	: Automated Teller Machine
AvK	: Avukatlık Kanunu
AY	: T.C. Anayasası
AYD	: Anayasa Yargısı Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi

BATİDER	: Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BDSG.	: Bundesdatenschutzgesetz
BGB	: Bürgerliches Gesetzbuch
Bkz.	: Bakınız
BVerfGG	: Bundesverfassungsgerichtsgesetz
C.	: Cilt (Band/Volume)
CCBE	: Council of the Bars and Law Societies of the European Community
CCP	: Code de procédure civile
CD	: Ceza Dairesi
CEPEJ	: The European Commission for the Efficiency of Justice
CGK	: Ceza Genel Kurulu
CHD	: Ceza Hukuku Dergisi
C.J.Q.	: Civil Justice Quarterly
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
CPR	: Civil Procedure Rules
Çev.	: Çeviri
CD	: Compact Disc
DAJV	: Zeitschrift für Deutsches und Amerikanisches Recht
Der.	: Derleyen
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
dn.	: Dipnot
DNotZ	: Deutsche Notar-Zeitschrift
DuD	: Datenschutz und Datensicherung
DStR	: Deutsches Steuerrecht
EBYS	: Elektronik Belge Yönetim Sistemi

ECHR	: European Convention of Human Rights
EDI	: Electronic data interchange
Edt.	: Editör(ler) (Editor[s], Herausgegeben)
EFT	: Elektronik Fon Transferi
EMRK	: Europäische Menschenrechtskonvention
ERGV	: Elektronischer Rechtsverkehr Gesetz
EU	: European Union
EÜHFD	: Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
FamRZ	: Zeitschrift für das gesamte Familienrecht
FRCP	: Federal Rules of Civil Procedure
FRE	: Federal Rules of Evidence
FormVAnpG	: Formvorschriftenanpassungsgesetz
GÜHFD	: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GVG	: Gerichtsverfassungsgesetz
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HFSA	: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi
HPD	: Hukukî Perspektifler Dergisi
HRA	: Human Rights Act
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUMK	: Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu
IAPL	: International Association of Procedural Law (Uluslararası Yargılama Hukuku Birliği)
ICDR	: International Center of Dispute Resolution
ICC	: International Chamber of Commerce (Uluslararası Ticaret Odası)

ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
ItCPC	: Codice di Procedura Civile (İtalyan Medenî Yargılama Kanunu)
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İzBD	: İzmir Barosu Dergisi
JkomG	: Justizkommunikationsgesetz
JR	: Juristische Rundschau
JuS	: Juristische Schulung
JZ	: Juristenzeitung
Kap.	: Kapitel
KEP	: Kayıtlı Elektronik Posta
KHP	: Kamu Hukukçuları Platformu
KTK	: Karayolları Trafik Kanunu
KTY	: Karayolları Trafik Yönetmeliği
LCIA	: London Court of International Arbitration
L.J.	: Law Journal
L.R.	: Law Review
MİHBİR	: Türk Medenî Usûl ve İcra İflas Hukukçuları Birliği
MİHDER	: Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi
MIT PRESS	: Massachusetts Institute of Technology
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
MS-DOS	: MicroSoft Disk Operating System
MÜHF-HAD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
N.	: Numara/Number/Nummer

NFT	: Non-Fungable Token
NJW	: Neue Juristische Wochenschrift .
NJW-RR	: Neue Juristische Wochenschrift-Rechtsprechungsreport
NStZ	: Neue Zeitschrift für Strafrecht
ÖstBV	: Österreichische Bundesverfassung
ÖstZPO	: Österreichische Zivilprozessordnung
PadES	: PDF Advanced Electronic Signature
PDF	: Portable Document Format
RdNr	: Randnummer
RG	: Resmî Gazete
RKHK	: Rekabetin Korunması Hakkında Kanun
Rz.	:Randziffer
s.	: sayfa (pp.)
S.	: Sayı (No/Issue/Heft)
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SchBV	: Schweizerische Bundesverfassung
SchZPO	: Schweizerische Zivilprozessordnung
SEGBİS	: Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi
SJZ	: Schweizerische Juristen Zeitung
SDÜHFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
SSD	: Solid State Disk
SVHR	: Schweizer Verband der Richter in Handelssachen
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi

TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Türk Medenî Kanunu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
OTT	: Over-the-top (medya servisleri)
UK	: United Kingdom
UNCITRAL	: United Nations Commission on International Trade Law
UNIDROIT	: International Institute for the Unification of Private Law
Univ.	: Üniversite/Univarsität/University
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Projesi
v.	: versus (karşılaştırınız)
vd.	: ve devamı
VR	: Virtual Reality (sanal gerçeklik)
Y.	: Yıl
YD	: Yargıtay Dergisi
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
Yuk.	: Yukarı
YÜHFD	: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
ZBJV	: Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins
ZertES	: Bundesgesetz über die elektronische Signatur
ZPO	: Die deutsche Zivilprozessordnung
ZZP	: Zeitschrift für Zivilprozess
ZZPInt	: Zeitschrift für Zivilprozess International

ÖZET

Hâkimin duyusal algısına muhtaç olan ve ispata elverişli her türlü dava malzemesi keşif konusunu teşkil edebilir. İşte temelde bu düşünceden yola çıkılarak, bir keşif malzemesi olarak elektronik verilerin hâkim tarafından incelenmesi meselesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle keşif malzemelerini sınıflandırmaya dair bir gayret gösterilmiştir. Bunun için de öncelik olarak elektronik verilere dair sınırlı olmayan bir çeşitlendirmeye yer verme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Özellikle medenî usûl hukuku alanında elektronik verilerin sınıflandırılmaları ve hâkim tarafından doğrudan incelenmeleri bakımından değerlendirmelerde bulunan eser sayısının oldukça az olması, bu alanda bir çalışma yapma cesareti veren sebeplerden biri olmuştur. İkinci olarak, özellikle Alman Medenî Usûl Kanununda elektronik verilerin keşif delilinin konusu olarak açıkça ve özel olarak düzenlenmiş olması, bu çalışmanın genelinde pek çok önemli tartışmalı konunun çözümüne ilişkin önerilerin halihazırda Alman Hukukunda düşünülmüş ya da sunulmuş olmasına dair bir keşif serüvenini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu çalışmada, Alman Hukukunun yanında; İsviçre Hukuku başta olmak üzere mukayeseli hukukta keşif delilinin yeriyle özellikle elektronik belgelerin incelenmesi meselesi keşifle bağlantılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. İsviçre Hukukunda da özellikle belgenin Kanundaki tanımı ve genel olarak medenî usûl hukuku sistematiği bakımından Türk Hukukuyla benzerlikler taşıması, pek çok konuda İsviçre Hukukundan da faydalanılmasına imkân sağlamıştır.

Elektronik belgeler ve keşif deliline ilişkin düzenlemeler açısından muhtelif ülkelerin hukuklarıyla ilgili açıklamalara yer verildikten sonra, elektronik belgeler üzerinde keşfe temel oluşturan yaklaşımlar bir

araya getirilmiştir. Bu yaklaşımlar zaman içinde elektronik verilerin hukuk yargılamasındaki yaygın kullanımına odaklanarak, elektronik verilerin nasıl en etkili ve güvenilir şekilde hâkim tarafından bizzat incelenebileceğine yönelik detaylı değerlendirmeler içerir. Aynı zamanda keşif ve elektronik belgeleri bir araya getiren yaklaşımların tabanındaki düşünceleri burada görmek mümkündür. Neticede bir ihtiyaç doğmadıkça bir ürünün ya da kurumun kendiliğinden gelişmesi çok rastlanırlı bir durum değildir. Elektronik belgelerin yargılamada kapladığı alan genişledikçe mahkemece etkili bir şekilde incelenmesi için en makul yöntem hukukçular tarafından tartışılmaktadır. Bu yaklaşımlar, elektronik veri ve keşif ilişkisinin ceza hukukunda olduğu gibi hukuk yargılamasında da kurulması ihtiyacına odaklanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada; fiziksel gereklilik, gerçeğe ulaşma ve adalete erişme gayesi, nesnel araçların kullanımı, bilişimin doğrudanlığı ve hâkimin elektronik algısı gibi yeni nesil keşif malzemelerini destekleyen yaklaşımlara yer verilmiştir.

Tıpkı senette olduğu gibi, elektronik belgenin de unsurları vardır. Bu unsurlara göre elektronik belgenin de niteliği ve inceleme usûlü değişebilmektedir. Bu nedenle öncelikle bir elektronik verinin çeşidinin ne olduğu, ne şekilde kayıt altına alındığı ve teknik unsurları bakımından nasıl bir sınıflandırmaya tabi olduğu gibi özellikler önem arz etmektedir. Bu özellikler ve hâkimin takdir yetkisi bir araya gelmek suretiyle, mahkemeye sunulan elektronik malzemenin keşfe elverişli olup olmadığını belirlerler.

Nasıl ki klasik belgeler genel itibarıyla kâğıt üzerinde cisim bulmakla birlikte, geleneksel dosyalama yöntemleriyle “fiziki dosyalama ortamı”nda kayıt altında tutulmakta ve arşiv odalarında arşivlenmekteyse; elektronik belgelerin de kendi doğal ortamı olan “elektronik ortam”da sanal bir alan kaplamak suretiyle cisim bulması ve yine kendi ortamı olan elektronik ortamda kayıt altına alınıp saklanması sözkonusudur. Elektronik ortamın temel olarak iki çeşit olduğu kabul edilmektedir. Bunlar çevrimiçi ve çevrimiçi olmayan elektronik ortamdır. Özellikle “nesnelerin interneti” gibi kavramların çokça tartışılmakta ve kul-

lanılmakta olduğu günümüzde çevrimiçi olmayan bir elektronik ortama denk gelmenin son derece nadir hale gelmeye başladığını da belirtmek gerekir. Bugün için elektronik işlemler, özellikle hukuki uyumsuzluklara konu olmak bakımından, büyük bir çoğunlukla çevrimiçi elektronik ortamlarda gerçekleştirilen işlemlerdendir.

Bu çalışmada yalnız genel açıklamalara yer verilmekle birlikte, özellikle elektronik keşif incelemesi bakımından bir hâkimin vakıf olması icap edebilecek ölçüde genel bilgiye yer verilmeye çalışılmıştır. Bu tezde amaçlanan, muhtemel keşif malzemesi olan elektronik verilerin tasnifi ve anlaşılmasıdır. O nedenle bazı kavramlar yalnız genel hatlarıyla açıklanmış, ancak konudan uzaklaşmamak adına derin tartışmalara girilmemiştir. Keşifle bağlantılı olarak bilinmesi gereken önemli bir husus, elektronik belge üzerinde keşif gerçekleştirildiğinde, keşfin fiziki ortamının mahkeme salonu olup olmaması önemli olmaksızın, elektronik belgenin kendi ortamı bu yukarıda sayılanlardan biri olmak durumdadır. Yani bir bakıma hâkimin algısının bir elektronik algıya dönüşmesi ve hâkimin elektronik veriyi kendi orijinal ortamında incelemesi sözkonusudur.

Bir elektronik belge üzerinde gerçekleştirilebilecek en sağlıklı keşif incelemesi verinin ait olduğu elektronik ortamda incelenmesidir. Bu elektronik ortam da işte bu araştırmada ele alınan; çevrimiçi, çevrimdışı, genel ağ ya da bulut bilişim adı verilen elektronik ortamlardan herhangi biri olacaktır. Hâkim en azından bu elektronik ortamlar arasındaki farkı ya da bağlantıyı bilebilmeli ve bir elektronik belgeyi, keşif incelemesine elverişli bir belge olduğu sürece kendi ortamında doğrudan inceleyebilmelidir. “Hâkimin elektronik algısı” yaklaşımının önemi burada bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Neticede geleneksel bir bakış açısıyla keşif malzemeleri bakımından iki temel başlık öne çıkmaktadır: Geleneksel (klasik) keşif malzemeleri ve geleneksel olmayan (yeni nesil-klasik olmayan) keşif malzemeleri. İşte bu çalışmada geleneksel keşif malzemelerinden öte, geleneksel olmayan keşif ve dolayısıyla dava malzemeleri olan “elektronik

belgelerin”, özel olarak keşif yoluyla hâkimin algısına nasıl kavuşacağı ve dava dosyasında yerini nasıl bulacağı mercek altına alınmaktadır.

Bu çalışmanın bir diğer amacı, keşif delilinin, yenilikçi bir perspektiften tutarlı bir şekilde ele alınmasıdır. Keşif delilinin ve bu kapsamda hâkimin elektronikleşme karşısındaki durumu, keşif konusunun sınırları ve elektronik keşif faaliyetini medenî usûl hukukuna kazandıracak esasların ortaya konulması bu çalışmanın derinleştiği alanlar olmuştur. Keşif gibi önemli bir delilin, elektronik verilerle mümkün olan en etkin ve en sorunsuz şekilde bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Neticede hukuk uygulayıcılarının bu tezi sınırlayıcı olmayan bir yol haritası olarak kullanabilmesi; böylelikle dijital çağa daha verimli ve adil bir şekilde yaklaşabilmeleri için küçük de olsa bir katkı sağlayabilmek amaçlanmıştır.

GİRİŞ

Keşif delili Hukuk Muhakemeleri Kanununda sayılan delillerden biridir. Keşif delili düzenlenirken, keşfin konusunun neler olabileceği konusunda da açıklamalara yer verilmiştir. Ancak burada anılanlar sınırlı sayıda değildir. Hâkimin duyusal algısına muhtaç olan ve ispata elverişli her türlü dava malzemesi keşfin konusunu teşkil edebilecektir. İşte temel olarak bu düşünceden yola çıkılarak, bir keşif malzemesi olarak elektronik verilerin hâkim tarafından incelenmesi meselesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle keşif malzemeleri kategorize edilmektedir. Bu bağlamda iki temel başlık öne çıkmaktadır: Geleneksel (klasik) keşif malzemeleri ve geleneksel olmayan keşif malzemeleri. Geleneksel keşif malzemeleri özellikle 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunundan alışık olunan taşınmaz keşfi başta olmak üzere, keşif delili denğinde ilk akla gelenlerdir. Ancak bu çalışmada geleneksel keşif malzemelerinden ziyade, geleneksel olmayan keşif malzemeleri olan “elektronik belgelerin”, özel olarak keşif yoluyla hâkimin algısına nasıl kavuşacağı mercek altına alınmaktadır.

Çalışmanın bir diğer amacı, medenî yargılama hukukunda önemli bir yeri olan keşif delilinin, yenilikçi bir perspektiften ele alınmasıdır. Keşif delilinin elektronikleşme karşısındaki durumu, keşif konusunun sınırları ve belge ayırımının ortaya konulması bu çalışmada incelenen diğer alanlardır. Ayrıca, keşif ve bilirkişi delilleri arasındaki zaman zaman iç içe geçen bağ bu çalışmanın bir diğer özellik arz eden konusu olacaktır.

Bu çalışmada Alman ve İsviçre hukukları başta olmak üzere, mukayeseli hukukta keşif delilinin yeri ile özellikle elektronik belgelerin incelenmesi meselesi keşifle bağlantılı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Özellikle Alman Medenî Usûl Kanununda elektronik verilerin keşif delilinin konusu olarak açıkça ve özel olarak düzenlenmiş olması, pek çok tartışmalı konunun çözümüne ilişkin Alman hukukundan örnekler sunmayı mümkün kılmıştır. İsviçre hukukunda da özellikle belgenin Kanundaki tanımı ve İsviçre hukukunun genel olarak Türk medenî usûl hukukuyla taşıdığı benzerlikler, pek çok konuda İsviçre hukukundan da faydalanılmasına imkân sağlamıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde keşfe ilişkin genel açıklamalara ve keşif deliliyle elektronik belgeler arasındaki ilişkiye genel itibariyle yer verilmiştir. Keşif kavramı, keşfin dar ve geniş anlamda sınıflandırılmış olması nedeniyle, öncelikle bu ayrım dikkate alınarak incelenmiş, ardından keşfin hukuki niteliği ele alınmıştır. Keşfin hem delil aracı hem de bilgi aracı olarak incelenmesinden sonra, neticede bir “araç” olduğu ortaya konmuştur. Kural olarak her aracın bir amaca hizmet ettiği kabul edilir. Keşif incelemesinin de bir “araç” olduğu ortaya konduktan sonra, keşfin amacı irdelenmiştir.

Keşif delilinin hukuki niteliği, amacı ve medenî usûl hukukuna hâkim olan bazı ilkelerle ilişkisini ortaya koyduktan sonra, keşif delilinin karakteristik özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Hâkimin duysal algısı (*sinnliche Wahrnehmung*) keşif için olmazsa olmaz bir karakteristik unsur olarak kabul edilmektedir. Özellikle Alman hukukunda keşif delilinde duysal algının özellikleri detaylı bir şekilde incelenmekte ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan temel duyular olarak görme, duyma, dokunma, koku ve tat alma duyuları keşfe ilişkin örneklerle birlikte incelenmiştir. Bu temel duyulara ek olarak insanın geliştirebileceği diğer temel duyular da olabileceği, bunların da bu beş temel duyuya eklenebileceği; böylece insanın algılarının bilinenin de ötesine geçebileceğine ilişkin birtakım tartışmalara da bu bölümde yer vermeye çalışılmıştır. Neticede hâkimin her türlü duysal algısı keşif delilinin en önemli karakteristik özelliğidir ve hâkim keşif konusunu ne kadar iyi bir biçimde algılayarsa, keşif incelemesinin sonucunun yargılamaya olan katkısı da bir o kadar değerli olur.

Keşfin karakteristik özelliklerinin temelde üç çeşit olduğu kabul edilmektedir. Bunlar hâkimin duyuşsal algısı, bu algının doğrudan doğruya olması ve keşfin bizzat hâkim tarafından gerçekleştirilmesidir. Keşfin konusu ise yine ilk bölümde fakat ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Keşif malzemeleri keşfin konusunu oluşturan geniş bir bütünü ifade eder. Başlangıçta yapılan dar ve geniş anlamda keşif ayrımı esasında keşfin konusu nazara alınarak doktrinde tespit edilmiş bir ayrımdır. Keşif malzemeleri temelde klasik keşif malzemeleri ve klasik olmayan keşif malzemeleri olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bu ayrımda yeni bir tür olarak ortaya çıkan ve bu çalışmanın da konusunu oluşturan elektronik verilerin keşif yoluyla incelenmesi meselesi keşif malzemelerine bir üçüncü başlığın daha eklenmesine neden olmuştur. Böylece keşif malzemeleri daha geniş bir bütünü ifade eder hale gelmiştir.

Geleneksel olmayan keşif malzemeleri olarak adlandırılan elektronik verilerin keşif yoluyla incelenmesi, yeni nesil bir keşif malzemesinin yeni nesil bir keşif incelemesinin konusu olması anlamına gelmektedir. Bu nedenle elektronik veri üzerinde keşif; geleneksel bir kurumun hiç de geleneksel olmayan bir malzemeyle buluşturulması demektir. Bu nedenle ortaya çözümlenmesi gereken pek çok sorun çıkmaktadır. Geleneksel olmayan bir keşif malzemesi olarak elektronik belgelerin hâkim tarafından keşif yoluyla incelenmesini genel itibariyle ele alırken, karşılaştırmalı hukuktaki keşif uygulamalarına da yer verilmiştir. Çeşitli ülkelerde keşif delilinin yeri ve özellikleri bu bölüm altında ele alınmış ve bu mukayeseden yola çıkılarak keşif ve elektronik belge ilişkisini kurmanın çeşitli ülkelerde mümkün olup olmadığı, eğer mümkünse nasıl bir uygulamanın sözkonusu olduğu bu bölüm altında genel itibariyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Elektronik belgeler ve keşif deliline ilişkin düzenlemeler açısından muhtelif ülkelerin hukuklarıyla ilgili açıklamalara yer verildikten sonra, son olarak elektronik belgeler üzerinde keşfe temel oluşturan yaklaşımlar bir araya getirilmiştir. Bu yaklaşımlar zaman içinde elektronik verilerin hukuk yargılamasındaki yaygın kullanımına odaklanarak,

elektronik verilerin nasıl en etkili ve güvenilir şekilde hâkim tarafından bizzat incelenebileceğine yönelik detaylı değerlendirmeler içerir. Aynı zamanda keşif ve elektronik belgeleri bir araya getiren yaklaşımların tabanındaki düşünceleri burada görmek mümkündür.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise yeni nesil keşif malzemeleri olduğu ilk bölümde ortaya konmuş olan elektronik verilerin detaylı bir incelemesi yapılmaktadır. Bu inceleme elektronik verilerin çeşitlendirilmesi, elektronik verilerin oluşturulduğu ve kayıt altında tutulduğu elektronik ortam kavramının açıklanması gibi teknik ve genel kavramlara odaklanmaktadır.

Burada bir üst kavram olarak elektronik ortam, bilgi taşıyıcı ve dijital veri kavramları ele alınmaktadır. Elektronik belgelerin anlaşılabilirliği için, öncelikle doğru bir şekilde sınıflandırılması çok önemlidir. Tıpkı senette olduğu gibi, elektronik belgenin de unsurları vardır. Bu unsurlara göre elektronik belgenin de niteliği ve inceleme usûlü değişebilmektedir. Bu nedenle öncelikle bir elektronik verinin çeşidinin ne olduğu ne şekilde kayıt altına alındığı ve teknik unsurları bakımından nasıl bir sınıflandırmaya tabi olduğu gibi özellikler önem arz etmektedir.

Nasıl ki klasik belgeler genel itibariyle kâğıt üzerinde cisim bulmakla birlikte, geleneksel dosyalama yöntemleriyle “fiziki dosyalama ortamı”nda kayıt altında tutulmakta ve arşiv odalarında arşivlenmekteyse; elektronik belgelerin de kendi doğal ortamı olan “elektronik ortam”da sanal bir alan kaplamak suretiyle cisim bulması ve yine kendi ortamı olan elektronik ortamda kayıt altına alınıp saklanması söz konusudur. Elektronik ortamın kural olarak iki çeşit olduğu kabul edilmektedir. Bunlar çevrimiçi ve çevrimiçi olmayan elektronik ortamdır. Özellikle “nesnelerin interneti” gibi kavramların çokça tartışılmakta ve kullanılmakta olduğu günümüzde çevrimiçi olmayan bir elektronik ortama denk gelmenin son derece nadir hale gelmeye başladığını da belirtmek gerekir. Bugün için elektronik işlemler, özellikle hukuki uyumsuzluklara

konu olmak bakımından, büyük bir çoğunlukla çevrimiçi elektronik ortamlarda gerçekleştirilen işlemlerdendir.

Çevrimiçi elektronik ortam da kendi içinde iki ana alt başlığa ayrılmaktadır. Bunlar genel ağ yani internet ortamı ve nispeten daha yeni kabul edilen bulut bilişim ortamıdır. Özellikle bulut bilişim ortamı son derece yenilikçi bir elektronik veri depolama ortamıdır ve çokça tartışılmaktadır. Burada yalnız genel açıklamalara yer verilmekle birlikte, özellikle keşif incelemesi bakımından bir hâkimin vâkıf olması icap edebilecek ölçüde genel bilgiye yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde amaçlanan, muhtemel keşif malzemesi olan elektronik verilerin tasnifi ve anlaşılmasıdır. O nedenle bazı kavramlar yalnız genel hatlarıyla açıklanmış, ancak konudan uzaklaşmamak adına derin tartışmalara girilmemiştir.

Elektronik verinin bir bakıma doğup büyüdüğü yer olarak kabul edilen elektronik ortam genel hatlarıyla incelendikten sonra elektronik belgeler bakımından önemli bir kavram olan “veri taşıyıcıları” da bu başlık altında incelenmiştir. Veri taşıyıcıları genel itibariyle elektronik belgeleri üreten, taşıyan, değiştiren ya da silen bilgi taşıyıcılarının genel adıdır. Bugün için bu bilgi taşıyıcılarının pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bu bölümde delil kaynağı olabilecek belli başlı elektronik bilgi taşıyıcıları örnekleme şeklinde ve sınırlı olmayacak bir biçimde sayılmıştır. Bilgi taşıyıcılarına örnek olarak, başta bilgisayarlar olmak üzere; sabit disk, harici disk, hafıza kartı, cd, disket, kamera aygıtları, fotoğraf makineleri, yazıcılar, fotokopi makineleri, faks makineleri, mobil telefonlar, oyun konsolları, akıllı televizyonlar, giyilebilir teknolojiyi temsil eden akıllı saat, akıllı yüzük gibi aygıtlar öne çıkmaktadır. Bu sayılanlar, çalışmanın kapsamı dahilinde keşifle ilgili olarak taranan mahkeme kararlarında öne çıkan aygıtlardır.

Elektronik verilerin keşfe elverişlilik bakımından ne şekilde değerlendirilmesi gerektiği ayrı bir inceleme konusunu oluşturmaktadır. Temel olarak elektronik veriler keşfe elverişlilik bakımından, üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlar; elektronik verinin çeşidine

göre yapılan ayrımlar, verinin düşünce içerikli olup olmamasına göre yapılan ayrımlar ve verinin kayıt altına alınma şekline göre yapılan ayrımlardır.

Elektronik ortam ve elektronik veriye ilişkin genel açıklamalar ortaya konduktan ve bu kavramların keşifle hem elverişlilik hem de keşif konusu olmak bakımından temel bağlantısı kurulduktan sonra, elektronik belge kavramı ayrıca ele alınmıştır. Elektronik veri elektronik belgeyi de kapsamına alan daha geniş bir kavram olarak ifade edilebilir. Tıpkı Türk hukukunda belge kavramının senet kavramını da içine alan daha geniş bir terim olarak kullanılması gibi, elektronik veri de tüm elektronik belgeleri bünyesinde barındıran geniş bir ifadedir. Bu halde denilebilir ki her elektronik belge bir elektronik veri çeşidini ifade eder, ancak her elektronik veri bir elektronik belge değildir.

Elektronik belgenin en önemli unsuru şüphesiz elektronik imzadır. Bu nedenle elektronik imzanın tanımı, çeşitleri ve mevzuattaki yeri de ispat faaliyetinde önem arz eder. Elektronik imza, imzanın çeşidine göre, bir elektronik belge ile ispat faaliyetinde hâkimi bağlayan bir unsurdur.

Elektronik belgede imza unsurunun önemi ortaya konduktan ve genel hatlarıyla elektronik imzanın çeşitleri ele alındıktan sonra çalışmada elektronik belgenin mahkemelerde en çok karşılaşılan çeşitlerine yer verilmiştir. Genellikle mahkeme dosyalarında en çok karşılaşılan elektronik belge çeşitleri başta olmak üzere çeşitli örneklerle ve açıklamalarla, bir hukuk yargılamasında hangi çeşit elektronik belgelerin hâkimin doğrudan algısına muhtaç olabileceğine ilişkin sınırlı sayıda olmayan bir örnekleme yoluna gidilmiştir. Bu örneklerin çoğaltılması mümkündür. Ayrıca kısa bir zaman içinde yeni elektronik belge çeşitlerinin de kullanılabilir hale gelmesine bağlı olarak, hâkimlerin önüne burada hiç anılmamış yeni belgelerin gelmesi de muhtemeldir.

Bu bağlamda öne çıkan elektronik belge çeşitlerinden elektronik senet kavramı başta olmak üzere, resmi elektronik belgeler ve özel elektronik belgeler ele alınmıştır. Elektronik belgelerin uyuşmazlıklarda

ve mahkeme kararlarında hâkim tarafından en çok karşılaşılan örneklerinden olan bankaların tuttuğu elektronik kayıtlar ve ayrıca ticari kayıtlar da incelenmiştir.

Elektronik belgelerin bir türü olarak elektronik sözleşmeler de bu bölümde tanımlanmıştır. Elektronik sözleşmeler, son yıllarda özellikle akıllı sözleşmelerle bağlantılı olarak çok fazla tartışılmakta ve pek çok çalışmaya konu olmaktadır. Akıllı sözleşmelerle birlikte *blockchain* teknolojisi ve bu teknolojinin hukuki işlemlerde kullanılmasına ilişkin özellikler de bu bölümde kısaca ele alınmıştır. Özellikle bu tür sözleşmeler bakımından hâkimin ne şekilde bu yeni nesil keşif malzemelerini takdir edeceği bu bölümde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada keşif delilinin temel özellikleri ve elektronik belgenin unsurları açıklandıktan sonra şu iki önemli husus ile iki kurumun birbiriyle bağlantısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki keşif malzemelerinin değerlendirilmesi yapılırken geleneksel olmayan bir keşif malzemesi olarak elektronik belgelerin tespit edilmesidir. İkincisi ise bir keşif malzemesi olduğu tespit edilen elektronik belgelerin kapsamı ve çeşitlerinin belirlenmesidir. Elektronik belgelerin bazı çeşitlerinin bu çalışmada örnekler üzerinden anılmaya gayret edilmesinin sebebi nelelerin elektronik belge olduğunun tam olarak bilinmemesidir. Bu nedenle elektronik belgelerin çeşitleri ve başlıca kullanım alanları ortaya konmuştur. Bununla beraber bir diğer sınıflandırma olarak tüm bu sayılan elektronik veri çeşitleri için bir de keşfe elverişlilik bakımından bir değerlendirme yapılmıştır. Tüm bu açıklamalar, elektronik belgeler üzerinde keşfin nasıl icra edileceğine ilişkin nispeten yeni başlayan tartışmalara etraflı bir bakış açısı getirebilmek amacı taşır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise sırayla, elektronik belgeler üzerinde keşifte hâkimin yardım alması, elektronik veri keşfinin keşif malzemelerinin niteliğine göre tespit edilen türleri ve elektronik belge üzerinde keşfin icrasına ilişkin bazı özellikler ele alınmıştır. Bu bağlamda, hâkimin keşifte yardım alması meselesi bu yardımın niteliğine göre değişen ihtimallere göre incelenmiştir. Buna göre, bu çalışmada elektro-

nik belgeler üzerinde keşifte yardımın temelde iki türlü olabileceği tespit edilmektedir: Fiziki keşif yardımcılarının kullanımı ve keşfe yardımcı kişilerin desteği. Bu kapsamda, keşif yardımcısı kavramı, bilirkişi ve keşif yardımcısı ilişkisi, tarafın keşif yardımcılığı ve uzman görüşü için başvuru alan kişilerin elektronik veri üzerindeki keşifte yardımcıları gibi meseleler ele alınmıştır.

Yine çalışmanın üçüncü bölümünde, elektronik verinin çeşidine göre, teknik kayıtlar üzerinde keşif, keşif ikame nesnelere ve analog keşif malzemeleri üzerinde keşif gibi yeni keşif türleri incelenmiştir. Ayrıca, elektronik belgeler üzerinde keşfin icrasına ilişkin ortaya çıkabilecek bazı özellikler de bu bölümde mercek altına alınmaktadır. Örneğin, elektronik belgeler bakımından keşif sırasında temsili uygulamanın mümkün olup olmadığı, elektronik belge üzerinde keşif esnasında hazır bulunabilecek kişiler ile keşfin yeri gibi hususlarda yargı kararlarından ve mukayeseli hukuktan örneklerle çeşitli değerlendirmelere yer verilmiştir. Son olarak adli bilişim ve elektronik keşif uygulamaları ile adli refleksi kavramları ve bunların medenî usûl hukukunda uygulanmasına ilişkin öneriler sunulmuştur.

Sonuç olarak teknik imkânların azami ölçüde yargılamaya uyum sağları hale getirilmesi anlayışı, yargıda inovasyon hedefine yaklaşmayı sağladığı gibi, temelde adalet erişimi kolaylaştıran bir anlayış olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle böyle bir yaklaşım, bünyesinde kamunun üstün yararına hitap eden bir nitelik de barındırmaktadır. Diğer yandan, usûl hukukunun temel kurumlarının yer yer şekli kuralları üstün görebilen anlayışı, bu maceracı görüşlerin bir bakıma manzarasını kapatmakta, fazla uzağa bakmalarına engel olabilmektedir. İşte tüm bu tartışmalar ışığında, usûl hukukunun sağlamlığı su götürmeyen köklü kurumlarının, mümkün olduğu ölçüde teknik imkânlarla bir araya getirilmesi; geleneksel olanın bilgeliği ile modern olanın akılcılığının birlikte yenilikçi bir bakış açısıyla ele alınması bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.